

Pravednost i prijateljstvo u Aristotela

Jadrić, Miriam

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:753368>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

MIRIAM JADRIĆ

**PRAVEDNOST I PRIJATELJSTVO U
ARISTOTELE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU I KULTURU

MIRIAM JADRIĆ

**PRIJATELJSTVO I PRAVEDNOST U
ARISTOTELE**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof.dr.sc. Pavo Barišić

SAŽETAK

U ovom seminarskom radu obrađujem Aristotelovo gledište i definiciju pojma prijateljstva i pojma pravednosti odnosno nepravednosti. Aristotel je ključni filozof koji je djelovao još u antici no teme kojima se bavio svakidašnjica je i danas te vjerojatno i dugi niz vremena nakon nas. Njegovi zaključci na teme prijateljstva i pravednosti trebaju se ogledati subjektivno, no smatram da su ipak velikim dijelom i činjenice koje bi svaki čovjek trebao imati kao dosljedno pravilo u svom etičkom kodeksu. Prijateljstvo i pravednost pojmovi su koji se itekako spajaju jedan s drugim, točnije dopunjuju. To su dva ključna alata za čovjekov opstanak kao potpun, kako kaže Aristotel: „Jer ono je nekakva krepost ili sadržava krepost, a uz to je najnužnije za život.“ (ARISTOTEL, 1982)

KLJUČNE RIJEČI: Aristotel, prijateljstvo, pravednost, krepost, nepravednost, dobro

SADRŽAJ

SAŽETAK

1. UVOD	1
2. PRIJATELJSTVO.....	3
2.1. VRSTE PRIJATELJSTVA.....	5
2.2. STRUKTURNO POIMANJE PRIJATELJSTVA.....	7
3. PRAVEDNOST.....	9
3.1. PRAVEDNOST KAO SREDINA.....	10
3.2. NEPRISTRANOST I PRAVEDNOST.....	13
3.3. PODNOŠENJE I NANOŠENJE NEPRAVDE.....	14
4. ZAKLJUČAK.....	16
5. POPIS LITERATURE.....	17

1. UVOD

Aristotel, grčki filozof, znanstvenik i polihistor (Stagira u Traciji, 384. pr. Kr. – Halkida, 322. pr. Kr.), presudno je odredio europsku filozofiju i znanost sve do danas. Stupio je u Platonovu Akademiju kao osamnaestogodišnji mladić i u njoj ostao dvadeset godina. Makedonski kralj Filip pozvao ga je da bude odgojiteljem njegovu sinu Aleksandru, a kada je ovaj stupio na prijestolje i započeo svoj pohod na Aziju, Aristotel se 335. pr. Kr. vratio u Atenu i na vježbalištu (*γυμνάσιον*) u gaju, posvećenome Apolonu Likejskomu, osnovao vlastitu filozofsku školu Likej (*Λύκειον*), koju su nazvali i peripatetičkom. Tu je školu vodio sve do 323. pr. Kr. kada je nakon Aleksandrove smrti, u ozračju antimakedonskog raspoloženja, optužen za bezboštvo i prognan iz Atene te se povukao u Halkidu na otoku Eubeji, gdje je godinu dana poslije i umro. (Hrvatska Enciklopedija, 2013)

Ono što je bitno napomenuti je podjela Aristotelovih znanosti u tri skupine ovisno o stavu čovjeka prema svijetu i osebnosti traženja istine koja u njima dolazi do riječi: *teorijske* ili *promatrajuće*, *praktične* ili *djelujuće* i *poietičke* ili *proizvodne*. Svaka se od tih skupina opet dijeli na tri vrste: teorijska znanost obuhvaća prvu filozofiju ili metafiziku, fiziku (anorganska i organska bića, ili današnju biologiju) i matematiku; praktična znanost uključuje ekonomiju (gospodarstvo), etiku i politiku, a proizvodna se tiče raznih umijeća i umjetnosti riječi, retorike i poetike. Prema svojoj biti ili samoj stvari, na prvom su mjestu i na najvišoj cijeni teorijske znanosti.

U Nikomahovoj etici, osim navedenih knjiga (V. i VIII.), Aristotel se dotiče različitih značajnih pojmova. Aristotel razmatra čovječju težnju prema višem dobru i određuje ga kao *blaženstvo*– svrhu svih čovječjih djelatnosti. Tako je djelatni život druga strana misaonoga života, što se ostvaruje u sklopu *etičkih krjeposti* kao slobodan izbor prema srednosti između dvaju ekstrema u ontološkome smislu, dok u ćudorednome tvori vrhunac. Među krjepostima u skladu sa životom polisa ističe hrabrost, umjerenost, darežljivost i velikodušnost, ali na prvome mjestu stoji *pravednost*. (Hrvatska Enciklopedija, 2013)

Nikomahova etika je djelo koje je utjecalo na mnoge antičke škole nakon njegove smrti, potom je bilo predmetom izučavanja u srednjem vijeku, a utjecaji tog djela vidljivi su i u suvremenoj filozofiji

morala. (Crisp, 2004)

Glavna dva pojma kojih se dotičem u ovom djelu su prijateljstvo i pravednost, koja zauzimaju vrlo važno mjesto u Aristotelovim razmišljanjima i djelu te pojmovi kojih se dotiču i razni značajni filozofi toga i današnjeg doba. Svojim razmišljanjima i samim djelom Nikomahove etike Aristotel je utjecao uvelike na razne filozofe svoga doba pa sve do danas.

2. PRIJATELJSTVO

Prijateljstvo je krepost. Ali ne bilo kakva krepost već ona koja je nužna za život. Jer nitko nebi izabrao živjeti bez prijatelja, pa čak i kad bi imao sva ostala dobra, kaže Aristotel. „I oni koji su bogati, i koji su na visoku položaju i koji vladaju (...) Ili kako da se blagostanje zaštiti i uščuva bez prijatelja? (...) A u oskudici i ostalim nevoljama misli se kako su prijatelji jedino utočište.“ Citat kojim Aristotel uspoređuje pojam prijateljstva je „kad dva zajedno idu“, što opisuje samo prijateljstvo te nastavlja „uzmnožniji su i u zamisli i na djelu.“¹

Prijateljstvo kao vrhunac - održava države po Aristotelu. Ono je jednako složnosti. „Čini se da prijateljstvo održava države, te se i zakonodavci više trse oko njega negoli oko pravednosti; naime, čini se kako je složnost nešto nalik na prijateljstvo, a ona je ono čemu najviše teže, dok izgone nesložnost, koja je najveći neprijatelj. Kad su ljudi prijatelji, ne treba im pravednosti; dočim kad su pravedni, treba im prijateljstva.“² Ipak, Aristotel zaključuje kako od svih pravednih stvari najviše je samo prijateljstvo. Navodi kako prijateljstvo nije samo nužno već i lijepo. Dobre ljude smatra i istovjetnim prijateljima te pohvaljuje one koji vole svoje prijatelje.

Analizirajući Aristotelove pojmove, Mark Vučetić za prijateljstvo navodi: „Prijateljstvo je zajedništvo u kojemu prijatelji profitiraju, ali ne na način uzimanja, nego na način davanja. Prijatelji sebe drugome daju, razvijaju osjećaj sućutnosti, ravnaju svoj život, ali što je još važnije, i život prijatelja, stazama kreposti. Mogli bismo slobodno reći kako je jedna od temeljnih oznaka čovjeka ta da je on prijatelj, da je on biće koje se ostvaruje u prijateljskom zajedništvu s drugim osobama, te tako postiže krepost.“³

Pitanje kojim se Aristotel bavi u nastavku govori o tome kako se prijatelj nalazi, koje karakteristike traži ili ne traži čovjek u čovjeku. Navodi primjere mišljenja i drugih antičkih filozofa kao što su Euripid te Heraklit. „Ima ne malo prijepora i oko prijateljstva. Jedni prijateljstvo određuju kao nekakvu sličnost, te su im slični prijatelji, pa otuda 'sličan sličnomu', 'čavka čavki' i slično; drugi pak, nasuprot, kažu kako su slični jedni drugima lončari. Neki opet traže u tim stvarima dublje razloge iz same naravi, pa

¹ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 165.

² Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 166.

³ Vučetić, Marko. Prijateljstvo u Aristotelovoj filozofiji. // Filozofska istraživanja, 27 (2007), str. 576

Euripid kaže „Isušena zemlja ljubi kišu, dok uzvišeno nebo puno kiše ljubi na zemlju pasti“, dok Heraklit „što je oprečno to je i probitačno“, „od razlika nastaje najljepši sklad“ i „sve nastaje borbom“. Drugi pak tvrde suprotno, poput Empedokla, kojemu „slično teži sličnomu“.

Nastavlja s pitanjem čiji odgovor u nastavku obrazlaže, a to je „može li biti prijateljstva među bilo kojima, ili pak nevaljaji ljudi ne mogu biti prijatelji, i postoji li samo jedna vrsta prijateljstva ili ih je više.“ Navodi i pitanje „Vole li onda ljudi Dobro, ili ono što je njima dobro?“⁴ asocirajući i na sebičnost ljudi, točnije postavlja uvod u same vrste prijateljstva.

Prema Aristotelu, prijatelju treba željeti dobro radi njega samoga, a u suprotnom to nije ono kreposno prijateljstvo. One koji žele dobro naziva dobrohotnima, a dobrohotnost je prijateljstvo samo u uzajamnosti te ne smije biti skriveno.

Da bi bolje odredio što je prijateljstvo, Aristotel ga razlikuje od dobrohotnosti. „Dobrohotnost je nalik na prijateljsku naklonost, ali nije prijateljstvo. Ona se može ćutjeti i prema nepoznatima i onima koji o tome ne znaju, dok prijateljstvo ne može“⁵. Dobrohotnost se pojavljuje posve iznenadno, kao kada su gledatelji dobrohotni prema natjecateljima u igri. Aristotel ističe da prijateljstva nema bez dobrohotnosti, ali ona sama nije prijateljstvo, premda može biti počelo prijateljstva. Govoreći u prenesenom smislu, dobrohotnost je nedjelatno prijateljstvo. Da bi dobrohotnost postala prijateljstvo, ali ne radi užitka ili koristi nego zbog krjeposti, treba se međusobno družiti, uzajamno željeti i činiti dobro, i to neskriveno.“⁶

Henning Ottmann u svom djelu *Prijateljstvo građana* dovodi do ispreplitanja i objašnjenja obaju pojmova pravednosti i prijateljstva, točnije prijateljstva građana: „Kao svako prijateljstvo tako i prijateljstvo građana nadilazi pravednost. Pravednost je ono što svakome dugujemo. “Tamo gdje su prijatelji”, kaže Aristotel, “tu ne treba pravednost, ali pravednici trebaju još k tome prijateljstvo (Nikomahova etika, VIII, 1, 1155a 26-28). Otputujete li nekamo sa svojim prijateljem i on počne svaku večer izračunavati što je tko toga dana potrošio, onda biste se trebali jednom upitati je li on doista vaš

⁴Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 167.

⁵ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 168.

⁶ Tadić, Ivan. Ogljed o Aristotelovoj etici (II.). Crkva u svijetu, 38 (2003), str. 474.

prijatelj. Prijatelji ne računaju. Oni daju više nego što bi morali. Prijateljstvo građana u tome je smislu regulacijska ideja idealnoga političkog zajedništva, nešto iznad pravednosti.“⁷ Na početku navodi pojam prijateljstva kao moćnijeg od pojmova „solidarnosti“ i „bratstva“. Prema Ottmannu, pojam prijateljstva može obuhvatiti i rodbinske odnose i dragovoljno dogovorene oblike zajednice te se može odnositi i na interesne i na vrijednosne zajednice.

2.1. VRSTE PRIJATELJSTVA

Aristotel navodi tri vrste prijateljstva, „Aristotel razlikuje tri glavna oblika prijateljstva, u odnosu na ono što je dostojno voljenja. To su: a) prijateljstvo radi koristi, b) prijateljstvo radi užitka i c) prijateljstvo u pravomu smislu riječi, a to je prijateljstvo dobrih, odnosno krjeposnih.“⁸

Prvo navodi one koji se vole zbog koristi, točnije ne vole jedan drugoga radi njega samoga već iz koristi, odnosno dobra koje dobivaju jedno od drugoga. Sličan su primjer oni koji vole radi užitka. Oni se vole jer su jedno drugome ugodni. „Tako oni koji se vole zbog koristi, ne vole drugoga radi njega samoga, nego zbog nekakva dobra što dobivaju jedno od drugoga. Isto je i u onih koji vole radi užitka; tako ljudi ne vole dosjetljivce zbog toga što ti jesu takvi, nego zbog toga što su im ugodni. I tako, oni koji vole zbog koristi ljube radi onoga što je njima samima dobro; oni koji to čine zbog užitka radi onoga što je njima samima ugodno, i ne jer je dotičnik voljena osoba, nego ukoliko je koristan ili ugodan.“ Te vrste prijateljstva Aristotel naziva prijateljstva prema pripatku, zasnovana na nebitnom razlogu, „(...) jer se voljena osoba ne voli zbog toga što jest kakva jest, nego jer pruža jednom dobro, drugi put užitak.“⁹

Takva prijateljstva kratkog su vijeka ako razlog ostaje isti te ako jedan od prijatelja više ne pruža tu istu ugodu ili zadovoljstvo, po Aristotelu, drugi prestaje voljeti. Navodi da je sama korist varljiva, ona nije postojana već se mijenja po prigodi.

Savršenim, idealnim prijateljstvom Aristotel naziva ono prijateljstvo koje je po kreposti. Prijateljstvo

⁷ Ottmann, H. (2010). Prijateljstvo građana. *Politička misao*, 47 (3), 80-90., str. 82.

⁸ Tadić, Ivan. Ogljed o Aristotelovoj etici (II.). *Crkva u svijetu*, 38 (2003), str. 475.

⁹ Aristotel, 1982: *Nikomahova etika*, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str.168.

po kreposti jest prijateljstvo dobrih i sličnih, onih koji žele dobro jedno drugomu, a i dobri su sami po sebi, kaže Aristotel. Karakteristike su tog prijateljstva dobro samo zbog njih samih, a ne prema pripatku te je takvo prijateljstvo dugoročno jer je krepost postojana. Nažalost, kaže Aristotel, takva su prijateljstva rijetka, jer takvih je ljudi malo, a i takvo prijateljstvo treba i vremena i navade.

„Naime, prema poslovi, ljudi se ne mogu uzajamno upoznati prije nego pojednu zajedno onu stanovitu sol ; a ne mogu ni prihvatiti jedan drugoga niti postati prijatelji prije nego se uzajamno pokažu dostojnim voljenja i pouzdanja. Oni koji brzimice pokazuju prema drugima prijateljske naklonosti, žele biti prijatelji, ali nisu, ako nisu i dostojni voljenja i ako o tome ne znaju. Želja za prijateljstvom nastaje brzo, ali ne i prijateljstvo. (...) Dakle, takvo je prijateljstvo savršeno i prema vremenu i prema ostalome, i što se tiče svega, u njemu svatko dobiva od drugoga ili isto ili slično kao što i daje, kako i treba biti među prijateljima.“¹⁰

Nastavljajući o vrstama prijateljstva, Aristotel navodi one koji nazivaju prijateljima čak i one koji su to zbog koristi, na primjer države ili one koji ljube radi užitka, kao djeca. Nastavlja o prijateljstvu i udaljenosti, navodeći da oni koji zajedno žive i uživaju jedno u drugom čine dobro samom prijateljstvu, a oni koji su na razdvojenim mjestima (udaljeni ili bez kontakta) nakani su provoditi prijateljstvo. Dovodi do zaključka o prijateljstvu na udaljenosti, navodeći da ako odsuće potraje dulje vremena time se i prijateljstvo zaboravlja, prema poslovi: „Mnoga je prijateljstva razvrgla duga šutnja.“¹¹

Aristotel govori o odnosu starijih ljudi i samog prijateljstva, smatrajući da oni stariji i mrgodni ljudi nisu skloni prijateljstvu jer je u njima malo onog ugodnoga za što je potrebno prijateljstvu: „Čini se kako ni oni postariji ni mrgodni ljudi nisu skloni prijateljstvu. Jer u njima je malo ugodnoga, a nitko ne može provoditi dane s onim tko zadaje bol, ili nije ugodan. Jer i sama narav čini se najviše izbjegava ono što zadaje bol, i teži ugodi. (...) Među mrgodnicima i postarijim ljudima to se manje sklapa prijateljstvo što su zlovoljniji te manje uživaju u drugovanju, jer se upravo ta svojstva čine glavnim odlikama prijateljske naklonosti i najviše pridonose prijateljstvu. Zbog toga mladi ljudi brzimice

¹⁰ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str.170.

¹¹ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str.172.

postaju prijatelji, dočim stari ne.“¹²

Aristotel nastavlja razmatranje vrstom prijateljstva oca prema sinu, starijega prema mlađemu, muža prema ženi ili onoga tko vlada prema onomu kojim se vlada, a to prijateljstvo naziva se prijateljstvo po premoći. To prijateljstvo, navodi, postojano je i čestito te se takva prijateljstva međusobno razlikuju. „Ali postoji i druga vrsta prijateljstva, ono po premoći, kakvo je očevo prema sinu i uopće ono starijega prema mlađemu, muža prema ženi te onoga tko vlada prema onomu kojim se vlada. A ta se prijateljstva i međusobno razlikuju. Jer nije isto u roditelja prema djeci i u vladatelja prema vladanima, niti pak ono u oca prema sinu i sina prema ocu, niti u muža prema ženi i žene prema mužu. Jer u svakome od tih drukčija je krepost i uloga, a drukčiji su i razlozi zbog kojih vole; stoga su drukčija i voljenja i prijateljstva. Zbog toga ti niti dobivaju isto jedno od drugoga, niti to trebaju tražiti; i kada roditeljima djeca podjeljuju ono što treba onima koji ih rodiše, a roditelji (sinovima) što treba svojoj djeci, onda će prijateljstvo takvih biti i postojano i čestito.“¹³ Ipak, završava sa zaključkom da svatko želi dobra samomu sebi.

2.2. STRUKTURNO POIMANJE PRIJATELJSTVA

Aristotel spominje laskavce, koji su uzrok većine koja zbog častohleplja više žele da budu voljeni nego da sami vole, zbog čega većina i voli laskavce. Laskavac je prijatelj nižeg položaja ili se pretvara da je takav i više voli nego što je voljen, a sami cilj kojemu većina teži jest biti voljen ili biti čašćen, navodi Aristotel. Nastavlja zaključkom da laskavci uživaju u tome što su dobri, pouzdajući se u prosudbu onih koji govore o njima. Završava zaključkom vraćajući se na krepost: „Dakle, budući je prijateljstvo više u voljenju, te se pohvaljuju oni koji vole svoje prijatelje, čini se da je voljenje krepost prijatelja, tako da u kojih ono biva prema zasluži ti su postojani prijatelji i među takvima je trajno prijateljstvo (...) Jer značajka je dobrih da niti sami griješe, niti to dopuštaju svojim prijateljima. Dočim nevaljalci nemaju postojanosti, te čak ne ostaju slični ni sebi samima. I postaju prijatelji na kratko vrijeme, uživajući u

¹² Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str.173.

¹³ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str.175.

uzajamnu nevaljalstvu.“¹⁴

Dotiče se državnog poretka i zajedništva u usporedbi sa prijateljstvom, smatrajući da opisana prijateljstva odgovaraju pojedinim državnim zajedništvima odnosno poretcima. Aristotel navodi tri vrste državnog poretka, a to su kraljevstvo, vladavina najboljih i imovinska vladavina ili ustavna vladavina. „Od tih je najbolje kraljevstvo, a najgora 'imovinska vladavina'. Zastrana kraljevstva je samosilništvo', i jedno i drugo je jednovlada, ali se uveliko razlikuju. Samosilnik gleda samo na vlastitu korist, a kralj na korist svojih podanika. Jer kralj ne može biti ako nije samodostatan i ako ne nadmašuje ostale u svima dobrima. Takvu više ništa ne treba, pa stoga neće gledati na vlastitu korist, nego na onu svojih podanika. Onaj tko nije takav, bio bi tek ždrijebom izabrani kralj. A samosilništvo je opreka tome, jer takav vladar teži za vlastitim dobrom. U slučaju samosilništva jasnije je kako je ono najgora zastrana.“¹⁵

„Aristotel analizira različite oblike državnog uređenja – basileia, aristokratia i timokratia, te zaključuje kako je za izgradnju prijateljstva kraljevstvo (basileia) najpoželjniji oblik državnog uređenja. Argumentaciju pronalazi u tome što kralj ima sve, pa mu ništa ne treba u smislu koristi, te zbog toga sve što čini, čini iz čiste dobrohotnosti. Ovaj oblik društvenog uređenja počiva na temeljima pravednosti, ali ne i jednakosti.“¹⁶

Kakvu usporedbu navodi u državnim poretcima, istu primjenjuje i u kućanstvima. Smatra kako zajedništvo ova sa sinovima ima oblik kraljevstva jer se on brine o svojoj djeci, kao i kada Homer Zeusa naziva ocem. Nastavlja o temi roditeljstva te obitelji, zaključkom da roditelji vole svoju djecu kao sebe same, a djeca roditelje kao one od kojih su potekli. Braća vole jedni druge zbog istog podrijetla te istovjetnosti, odakle i dolazi poslovice „ista krv“, „isti korijen“, navodi Aristotel.

¹⁴ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str.176., 177.

¹⁵ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 179., 180.

¹⁶ Vučetić, Marko. Prijateljstvo u Aristotelovoj filozofiji. // Filozofska istraživanja, 27 (2007), str. 577.

3. PRAVEDNOST

O definiciji pravednosti Aristotel govori na početku, smatrajući kako za pravednost svi podrazumijevaju ono stanje koje ih pripravlja da čine pravedna djela, da se ponašaju pravedno i žele stvari koje su pravedne. Isto navodi i za nepravednost, navodeći da je stanje u kojem ljudi čine nepravedna djela i žele stvari koje su nepravedne, pa navedenim definicijama započinje kao općim polazištem o samoj temi.¹⁷

„V. knjiga Aristotelove Nikomahove etike najznačajniji je izvor „Filozofovog“ poimanja pravednosti i pravičnosti. Kao i Platon, pravednost je smatrao najvećom od vrlina. Aristotel je tumačio pravednost kao jednakost.“¹⁸

Nepravedan je onaj tko je protuzakonit, pohlepan i „nejednak“, a očito je da će biti pravedan onaj tko je zakonit i jednak, smatra Aristotel. Pravedno je ono što je zakonito i jednako, a nepravedno je ono što je protuzakonito i nejednako, nastavlja. „Budući se protuzakonit čovjek pokazao nepravednim a zakonit pravednim, bjelodano je kako su sve zakonite stvari nekako i pravedne, jer sve stvari koje su postavljene zakonodavstvom, te su i zakonite, te kažemo da je svaka pojedina od njih i pravedna. Zakoni propisuju o svim stvarima, težeći zajedničkom probitku, ili za sve ili za one najbolje ili za moćnike (prema kreposti) ili štogod slično; tako da na jedan način pravednim nazivamo sve stvari koje tvore i čuvaju blaženstvo i njegove sastavine u državnom zajedništvu. Uz to nam zakon nalaže činiti djela odvažna muža — naime : ne napuštati bojni položaj, ne bježati i ne odbacivati oružje —, te ona umjereni čovjeka — naime : ne počinuti preljuba i ne podavati se pohoti —, pa ona blagoćudna čovjeka — naime : ne tući koga, niti klevetati (...)“¹⁹ Zakon nam pruža put do pravednosti kao savršene kreposti, ali samo u odnosu prema nekomu drugom, smatra Aristotel. Navodi da se zbog toga pravednost često i čini najvećom kreposti.

Da bi približio značenje same pravednosti, navodi citate: „te ni Večernica ni Danica nije tako divna“ „u pravednosti su skupljene sve kreposti“.²⁰ Prema Aristotelu, pravednost je jedina koja čini na dobro

¹⁷ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 87.

¹⁸ Vuchetich, L. (2007). Pravednost i pravičnost u filozofiji prava. *Pravnik*, 41 (85), str. 51.

¹⁹ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 88., 89.

²⁰ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 89.

drugoga jer se usmjeruje prema drugomu, ona djeluje na korist drugomu, bilo vladaru bilo sudioniku. Navodi da je najgori onaj tko se služi opačinom i prema sebi samome i prema prijateljima, dok najbolji nije onaj tko primjenjuje krepost prema sebi već prema drugome, jer je to težak posao. Zaključuje da pravednost nije dio kreposti nego cijela krepost, dok oprečna nepravednost nije dio poroka, već cijeli porok.

3.1. PRAVEDNOST KAO SREDINA

Aristotel razlaže o sredini, navodeći suca i njegovu zadaću između pravednosti i nepravednosti. „Stoga kad se ljudi spore, pribjegavaju sucu; ići sucu znači ići onomu što je pravedno, jer svojstvo je suca da bude živa pravednost; te traže suca kao sredinu, pa se suci negdje i zovu posredovatelji, uvjereni da ako dobiju sredinu, dobit će ono što je pravedno. Dakle, ono što je pravedno neka je sredina, ako je naime i sudac takav. Sudac izjednačuje; kao da je neka crta nejednako podijeljena, pa je on uzeo veći odsječak što prelazi polovicu i dodao ga manjem odsječku. Kad je cjelina podijeljena na dvije polovice, tad kažu kako imaju svoje — kad dobiju jednako. A ono što je jednako sredina je između većega i manjega prema aritmetičkom razmjeru. Zbog toga se i naziva pravedno (δίκαιον), jer je prepolovljeno (δ i χα), kao da bi ga tkogod nazvao δίκαιον; a sudac (δικαστής) zapravo je prepolovitelj (δικαστής).“²¹

Dotiče se teme novca kao i razloga postojanja samog novca, smatrajući ga sredinom, alatom koji sve mjeri. „Zbog toga je i uveden novac, koji je postao nekakvom sredinom; naime, on sve mjeri, pa i suvišak i manjak, te tako i koliko je cipela jednako kući ili hrani. (...) novac nam je kao nekakav jamac; naime, onaj tko donese novac mora to dobiti. I s novcem se događa isto; ne može uvijek biti jednake vrijednosti, ali teži biti postojanijim. Zbog toga sve mora imati određenu cijenu, jer će tako dolaziti uvijek do razmjene, a s njome i do zajedništva. Stoga novac, kao mjerilo, čini stvari sumjernim i tako ih izjednačuje; jer da nema razmjene, ne bi bilo zajedništva, i niti bi bilo razmjene da nema jednakosti, niti pak jednakosti da nema sumjernosti.“²²

²¹ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str.96.

²² Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 99., 100.

Sljedeća tema vezana za pravednost kojom se Aristotel bavi jest preljub. „Budući je moguće činiti nepravdu a sam ne biti nepravednim, čineći koje nepravde čovjek biva nepravedan prema svakoj pojedinoj nepravednosti, na primjer: tat, preljubnik ili razbojnik? Ili se tako neće ništa razlikovati? Može se tko god puteno združiti s nekom ženom znajući tko je ona, ali da uzrok čina ne bude u njegovu izboru nego u čuvstvu. Dakle, on čini nepravedno, a nije nepravedan, odnosno: nije netko tat iako je ukrao, i nije preljubnik iako je počinio preljub; slično i u ostalim slučajevima.“ Nastavlja s pitanjem može li čovjek nauditi nepravdom samom sebi. Aristotel smatra da nitko ne izabire nauditi samome sebi, pa stoga i nema nepravde prema sebi samome. „A i to je ono što je u dvojbi: može li čovjek sam sebi nanositi nepravdu. (...) Dakle, čovjeku se hotimice škodi i on trpi nepravdu, ali nitko se hotimice ne izlaže nepravednu postupku; naime, nitko toga ne želi, ne čak ni neuzdržanik, nego on djeluje nasuprot želji; jer nitko ne želi ono što ne smatra da je valjano, dok neuzdržanik čini one stvari koje i sam smatra da ne bi trebao činiti. (...) Stoga, što se tiče podnošenja onoga što je nepravedno jasno je da ono nije voljno.“²³

Aristotel navodi dvije vrste pravednosti kod naroda, a to je građanska ili prirodna pravednost i zakonska pravednost. Prirodno je ono što svugdje ima istu moć, a ne da je to jednom jedno a drugom drugo; zakonsko je ono pri kojem u početku nije bilo važno, ali kad je jednom postavljeno, onda je važno, smatra Aristotel. Za primjer zakonske pravednosti navodi: „hoće li se ratni zarobljenik otkupljivati za jednu minu, i hoće li se kao žrtva prinositi jedna koza a ne dvije ovce, te zakonske odredbe za brojne pojedinosti, npr. žrtva u počast Braside, i različite pučke odluke.“²⁴

Dotiče se volje i protuvolje kao samog uzroka činidbe neke stvari; „Budući su pravedne i nepravedne stvari kakvim ih opisasmo, čovjek čini ono što je nepravedno ili ono što je pravedno kad god hotimice počini takvo što; ako pak počini nehotice, niti čini ono što je nepravedno niti ono što je pravedno osim prema pripatku; jer počinja stvari s kojima se slučajno dogodilo da budu pravedne ili nepravedne.

Dakle, nepravedan i pravedan čin određuje se voljnošću i protuvoljnošću, jer kad je voljno, osuđuje se, te je istodobno i nepravedan čin; tako da će biti i onoga što jest nepravedno, ali nije i nepravedan čin,

²³ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 101., 102.

²⁴ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 103., 104.

ukoliko nije prisutna i voljnost. Voljnošću nazivam, kao što je i prije rečeno, kad tkogod počini neku od stvari koje su mu u moći — i to znalice a ne neznalice — (bilo što se tiče koga, bilo čega, bilo koje svrhe), kao kad koga udari, čime i radi čega, i to ne ni jedno od toga ni prema pripatku, ni na silu (na primjer: kad tkogod uzme nečiju ruku i njome udari drugoga, onda onaj kojega je ruka ne djeluje voljno, jer čin nije u njegovoj moći).²⁵ Zaključak vodi tome, da ono što se čini bez znanja, bez čovjekove moći ili pod prisilom je čista protuvoljnost, točnije po Aristotelu, to ne možemo nazvati nepravednošću.

U sljedećem citatu, Aristotel obrazlaže sljedeće pojmove: nesretan slučaj, pogriješka te nepravedan čin; „U uzajamnu druženju postoje tri vrste štete; one pričinjene u neznanju su pogriješke: kad su i osoba i čin i sredstvo i cilj drukčiji negoli je počinitelj pretpostavljao; naime, kad je počinitelj mislio ili da ne udara nikoga, ili ne time, ili ne toga, ili ne radi te svrhe, nego je ishod drukčiji od onoga kakvo je zamišljao; kao što je kad nije kanio raniti, nego tek bocnuti, ili su pak osoba i sredstvo drukčiji nego je pretpostavljao. Kad šteta (ili povreda) nastaje suprotno očekivanju, posrijedi je nesretan slučaj.

Ukoliko pak nije neočekivan, ali je bez zle nakane, onda je posrijedi pogriješka (jer on griješi kad je uzrok krivnje u njemu, dočim kad je uzrok izvan njega, nesretan je slučaj). Kad čovjek djeluje znalice, ali ne i promišljeno, posrijedi je nepravedan čin, kao kad počinja što god zbog srdžbe i ostalih strasti, koje se nužno ili naravno događaju ljudima. Oni koji tako škode i griješe postupaju nepravedno i njihovi su postupci nepravedna djela, ali ne znači da su sami po tome ni nepravedni, ni opaki, jer tu šteta ne nastaje zbog zlonamjernosti. Nu kad tako biva po izboru, čovjek je i nepravedan i zlonamjerman.²⁶ Od protuvoljnih čina jedni su oprostivi, a drugi su neoprostivi; kad ljudi pogriješe ne samo ne znajući nego i zbog neznanja, te pogriješke su oprostive, a one koje se ne počinjaju zbog neznanja već, iako znajući, zbog strasti što nije ni naravna ni čovječna, te naravno, nisu oprostive, smatra Aristotel.

²⁵ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 105.

²⁶ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 106.

3.2. NEPRISTRANOST I PRAVEDNOST

Ono o čemu Aristotel sljedeće argumentira je razlika između nepristranosti odnosno čestitosti ili pravičnosti te pravednosti. Točnije razmatra definicije pojma nepristranosti te pojma pravednosti, i govori o njihovim odnosima: „Stoga pri tim raspravama o onome što je nepristrano nastaje gotovo dvoumlje, iako su sve one na stanovit način ispravne i među njima nema nikakve opreke, jer ono što je nepristrano, iako je bolje od jedne vrste onoga što je pravedno, ipak je i pravedno, te nije bolje od onoga što je pravedno kao zbog toga što je nekog drugog roda. Dakle, isto su ono što je pravedno i ono što je nepristrano, pa iako je oboje valjano, ipak je bolje ono što je nepristrano. Nu do dvoumlja dovodi to što ono koje je nepristrano jest pravedno, ali ne prema zakonu, nego je popravak onoga što je zakonski pravedno. Uzrok je tomu što je svaki zakon općenit, a o nekim se stvarima ne može ispravno izreći ništa općenito. Stoga u onim slučajevima gdje je nužno govoriti općenito, a gdje se to ne može ispravno, zakon uzima u obzir većinu slučajeva, znajući pri tome kako se izlaže pogriješcima. Pa ipak u tome nije ništa manje ispravan; jer pogriješka nije ni u zakonu ni u zakonodavcu, nego u naravi samog predmeta. Takva je, naime, sama tvar ljudskih postupaka. Dakle, kada zakon govori općenito, a iskrnsne slučaj koji se ne slaže s općenitošću, onda je ispravno (ondje gdje je zakonodavac načinio propust te pogriješio govoreći uprošćeno) ispraviti taj propust, dodajući ono što bi rekao i sam zakonodavac da je prisutan i što bi i sam, da je znao, bio unio u taj zakon. Zbog toga ono što je nepristrano jest pravedno, i bolje je od jedne vrste onoga što je pravedno, ali ne i od onoga što je uopće pravedno, nego samo od one pogriješke nastale zbog uopćenosti.“ Zaključak koji donosi odnosi se na narav nepristranosti kao takve. Aristotel govori kako je svrha nepristranosti naspram pravednosti popravak zakona ondje gdje je nešto propustio zbog svoje općenitosti. Nepristranost je rupa koju zakon ne sadržava, kako Aristotel kaže: „I to je razlog zašto se sve ne određuje zakonom, jer je o nekim stvarima nemoguće postaviti zakon, pa je potrebna posebna odluka.“²⁷

Nastavljajući o nepristranosti, zaključuje kako je ono što je nepristrano pravedno, ali i bolje od jedne vrste pravednoga. Nepristran čovjek je onaj tko izabire i počinja takva djela, onaj koji je sklon uzeti

²⁷ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 112.

manje negoli mu pripada, navodi Aristotel.²⁸

„Pravednost je, kao vrlinu, teško primijeniti prema drugome, a samo čovjekova volja odlučuje hoće li biti primijenjena. Aristotel naglašava kako biti nepravedan znači biti pristran, dakle pravednost je nepristranost (...) Budući da pravednost pretpostavlja odnos prema drugome, Aristotel ju definira kao jednu sposobnost; takva sposobnost po kojoj se za nekoga kaže da je izabrao činiti ono što je pravedno. Ovo nas vodi do zaključka da je pojam «volja» nužan za ostvarenje pravednosti.“²⁹

3.3. PODNOŠENJE I NANOŠENJE NEPRAVDE

Sljedeće pitanje na koje Aristotel odgovara jest: može li čovjek sam sebi nanijeti nepravdu? Aristotel počinje: „Naime, od pravednina jedne su one koje sam zakon nalaže prema bilo kojoj kreposti, pa tako zakon ne dopušta čovjeku ubiti samog sebe, a ono što ne dopušta to zabranjuje.“ (...) onaj tko u gnjevu hotimice sebi prereze grkljan, čini to usuprot ispravnom načelu, što zakon ne dopušta, te stoga čini ono što je nepravedno. Ali prema komu? Svakako ne prema sebi, već prema državi. On to hotimice trpi, a nikomu se hotimice (naime: po vlastitoj volji) ne nanosi nepravda. Zbog toga država i kažnjava, te onaj tko samog sebe uništava dopada stanovite uskrate građanskih prava, kao onaj tko nanosi štetu državi.“ Ipak, navodi kako i ono što je pravedno i ono što je nepravedno nužno uvijek uključuju više od jedne osobe. Kao odgovor navodi i retoričko pitanje: „može li se s čovjekom po njegovoj volji postupiti nepravedno.“³⁰

Aristotel završava zaključkom kako je jasno da je oboje nevaljalo: i podnošenje nepravde i nanošenje nepravde, jer jedno znači imati manje a drugo imati više od sredine. Nadodaje ipak da je nanošenje nepravde gora činidba od podnošenja same, jer nanošenje biva prema poroku i stoga se osuđuje za razliku od podnošenja koji je bez poroka.³¹

Jasnije objašnjen odgovor na isto pitanje nalazi se u Tadićevom Ogledu o Aristotelovoj etici: „Na

²⁸ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 113.

²⁹ Vuchetich, L. (2007). Pravednost i pravičnost u filozofiji prava. *Pravnik*, 41 (85), str. 52.

³⁰ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 113.

³¹ Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, str. 114.

pitanje "može li čovjek učiniti nepravdu prema samomu sebi?", Aristotel odgovara da se to ne može u općoj i pojedinačnoj pravednosti. O tomu raspravlja na primjeru samoubojstva. Naime, da bi nešto bilo nepravedno, to mora biti učinjeno voljno, a u primjeru ubojstva, onaj tko trpi trebao bi biti samoubojica, a nitko svojevóljno ne trpi nepravdu. Međutim, budući da zakon ne dopušta samoubojstvo, samoubojica nanosi nepravdu državi a ne sebi. U pojedinačnoj pravednosti onaj tko čini nepravdu ima više nego mu pripada, a onaj tko je trpi ima manje nego mu pripada. Nemoguće je činiti nepravdu samu sebi, jer bi istodobno imao više i manje nego mu pripada, a to je nemoguće. To pokazuje da bi se upalo u protuslovlje, kada bi se sebi mogla činiti nepravda. Osim toga, ako bi se činila nepravda sebi, onda bi trebalo činiti nepravedna djela".³² Nastavlja kako navedena djela nikada nisu usmjerena prema sebi nego prema drugima, postavljajući primjer citata iz Nikomahove etike: "nitko ne počinja preljuba s vlastitom ženom, niti provaljuje vlastiti kućni zid, niti krade vlastitu svojinu", pri čemu dolazi do zaključka da čovjek sam sebi ne može nanijeti nepravdu.

³² Tadić, I. (2003). Ogljed o Aristotelovoj etici (I.). *Crkva u svijetu*, 38 (3), str. 366.

4. ZAKLJUČAK

Kao što sam navela, prijateljstvo i pravednost imaju sličnu ulogu, hodaju zajedno. Najbolje nam je to objasnio Aristotel uz argumente i životne primjere. Kao što je prijateljstvo jednakost, tako je i sama pravednost jednakost, pa mogu reći da prijateljstvo sadrži pravednost dok pravednost nosi prijateljstvo. I jedan i drugi pojam, krjepost je koja treba svakom čovjeku za dobro življenje, za životnu ispunjenost. Kao što navodi Aristotel, svaki pojedinu voli ono što je dobro njemu samomu, te uzvraćaju jednako i u želji i u ugodi; jer kaže se za prijateljstvo da je jednakost, (Aristotel, 1988.) pa se slično može primjeniti i za određenje pojma pravednosti.

Aristotelova razmišljanja i teze, iako nastala još u 4.st.pr.Kr. možemo uvrstiti u kodekse današnjice radi ostvarivanja društvenog reda i života pojedinca, ne samo o pojmovima prijateljstva i pravednosti već cjelokupne Aristotelove filozofije.

I pravednost i prijateljstvo važan su dio ljudskog života, odnosno pojmovi i određenja za uspješno življenje. Prijateljstvo ne može bez pravednosti kao što ni pravednost ne može bez prijateljstva, a čovjek koji posjeduje i jedno i drugo kao krepost je sretan i ispunjen.

5. LITERATURA:

1. Aristotel, *Nikomahova etika*, Zagreb, Globus, 1988. Preveo: Tomislav Ladan
2. Crisp, R. 2004. Aristotle, *Nicomachean Ethics*, Cambridge texts in the History of Philosophy, Cambridge University press
3. Tadić, Ivan. *Ogled o Aristotelovoj etici (II.)*. Crkva u svijetu, 38 (2003), br. 4, 473-500. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/61042>
4. Vučetić, Marko. *Prijateljstvo u Aristotelovoj filozofiji*. // Filozofska istraživanja, 27 (2007) Sv. 3 (571–579) Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/clanak/28560>
5. Vuchetich, L. (2007). *Pravednost i pravičnost u filozofiji prava*. *Pravnik*, 41 (85), 47-76. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/33850>
6. Tadić, I. (2003). *Ogled o Aristotelovoj etici (I.)*. *Crkva u svijetu*, 38 (3), 333-372. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/38851>
7. Ottmann, H. (2010). *Prijateljstvo građana*. *Politička misao*, 47 (3), 80-90. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/64118>
8. Aristotel. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/aristotel>